

Галина ЛУЦИК (Тернопіль)

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ НОВЕЛ РАННЬОЇ ЗБІРКИ "НОВЕЛІ" ДЕНИСА ЛУКІЯНОВИЧА

Велике творче довголіття випало на долю Дениса Лукіяновича. Він був сучасником Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського та Василя Стефаника. Шістнадцятирічним юнаком увійшов у літературу і служив їй сімдесят шість років. Його повісті, новели та літературно-критичні статті полишили хай і невеликий, але помітний слід в українській літературі.

Свого часу І.Франко у літературно-критичних статтях, зокрема в "Плані викладів історії літератури руської", радив дослідникам з "подякою і пієтизмом розбирати й скромні, й забуті писання дрібних талантів", бо "все", що свідчить про духовне життя, про духовний інтерес, вищий над буденні матеріальні клопоти і турботи життя, гідне уваги історика літератури" [6, 37].

М.Ільницький образно порівнював процес взаємодії "великих" і "малих" письменників до взаємодії рослин у лісі, де умовою зростання високих дерев слугує густе оточення. Великі письменники, чиї імена стали гордістю народу, "не виростають, як самотні кедри чи смереки на галявині [...] потрібне культурно-мистецьке оточення" [3, 4].

Має слушність І.Денисюк, пропонуючи вводити в літературно-науковий вжиток "несправедливо забуті та напівзабуті творчі особистості цікавих новелістів", щоб "дати уявлення про цілість малої прози порогу століть – про її багатство та різноманітність" [2, 9].

На поцінування "дрібних талантів" спрямовує нас Т.Салига: "Ми упродовж десятиліть так уже контролювали себе, щоб, боронь Боже, не перехвалити наші національні набутки, тож хоч тепер, в пору свого духовного відродження, воздаймо собі належне. Тим паче, що в кожній літературі, як і в кожній культурі загалом, завжди були і завжди будуть творці різних величин" [5, 8].

В історію української літератури Денис Лукіянович увійшов передусім як продовжувач Івана Франка, намагаючись іти слідом за письменниками "нової генерації" – Ольгою Кобилянською, Василем Стефаником, Лесем Мартовичем.

Лукіянович за своїм стилем стояв близько до прозаїків психологічної школи, котрі майстерно висвічували внутрішні стани героїв. Об'єктивні картини дійсності постають у нього нерідко

крізь ліричну призму, хоч ліризацією він і не зловживає. Письменник намагався вийти за межі установлених сюжетів і конфліктів, традиційних героїв, образів, форм викладу, шукав нових художніх рішень і стилістичних засобів, віддаючи перевагу при цьому малій прозі.

У художньому набутку Лукіяновича натрапляємо на новели, оповідання, образки, ескізи, поезії в прозі, які давали можливість митцеві відтворювати найважливіші події, відгукуватися на актуальні питання щоденного життя, осмислювати дійсність у складній стереометрії.

Всю творчість письменника можна назвати великим епічним твором, у якому з гуманістичних позицій відображено численні драматичні факти його сучасності.

Денис Лукіянович, як прозаїк, про себе заявив у 1895 році, коли на конкурс "Зорі" подав новели "З еї дневника" та "Перша заповідь церковна", які потрапили до рук Іванові Франку – членові журі. Однак перед рішенням конкурсу автор забрав свої твори тому, що вони ввійшли у його збірку "Новели", яка була видана у Львові цього ж року і, на жаль, більше не видавалася.

Це була невелика за обсягом книжка: п'ять новел психологічного плану. Заглибленість у психічні стани персонажів поєднувалась із фабульністю й читабельністю творів. Основні риси, які простежуються у прозі письменника, – це авторське співчуття до знедолених, гострий соціальний конфлікт та його трагічне розв'язання.

Денис Лукіянович не тільки спостерігає за життям людей нижчого прошарку суспільства, а й прагне його осмислити й досягнути в усіх вимірах: соціальному, національному, особистісному. Складна художня палітра письменника тісно пов'язана з його світоглядом, з естетичними ідеалами. До речі, раннього Лукіяновича цікавила передусім урбаністична тема. У творах митця простежується різноплановість його поглядів, інколи їхня суперечливість, водночас чесність, щирість, готовність автора боротися за найболючіші теми, порушувати найскладніші питання. Звідси й різноманітна галерея образів, характерів, типів, які свідчать про розуміння Д. Лукіяновичем людини в її соціальному і духовному житті.

Збірка починається новелою "З еї дневника". Твір написаний у формі дівочого щоденника, сюжет якого побудований на матеріалі нещасливого подружжя Прондовських, спостереженого авторкою щоденника Олею. Письменник через розповідь дівчини, яка ведеться від першої особи, розкриває психологічний стан в сім'ї Оберавзера, показує риси вдачі дійових осіб через зображення

їх вчинків і поведінки. Використовуючи спітети “непривітний”, “грубий”, “нудний,” автор створює негативний образ чоловіка, який одружився лише тому, що в цьому бачив шлях до збагачення. “Ах, ми знали вже, що гість наш вженився лиш на маєтку, чулисьмо також, що рахуби его завели і через те пожите супружеске у них найгірше, але тепер я слухала цілого оповідання заперши дух у собі. — Він був в стані розповідати се майже спокійно, тільки з відтінком обурення на свою жену та свекруху. Та ще перед татком, котрого перший, або другий раз бачив! Уявляємо собі судьбу нещасливої его жени!..” [4, 5].

Усі події випливають одна з одної і розвиваються напружено, тобто сюжет новели концентричний. Наратор розгортає одну сюжетну лінію, послідовно описує взаємини між Прондовськими, яких єднала тільки любов до малого синочка Романа. Дитина тяжко захворіла, а згодом померла. “Я розумію її становиско. Тепер рішиться її судьба, як не стало того, що лучило її сьак, так з мужем — дитини.” [4, 16].

Сама ж героїня пише про себе досить стримано і навіть деякі епізоди з життя описує іронічно. Вона теж зазнала нещасливого кохання, але, на відміну від Прондовської, шукала собі розраду і вбачала її у вчительській роботі, проте спочатку збиралася скласти іспит. “Бльондина, котрій по Бетховенській сонаті стріляли крильця над раменами і несли її під хмари, тепер з засуканими рукавами берись до праці над сільськими дітьми. А тепер над собою! Я хочу, щоб так вдоволені були неясні пориви і бажання, які дрімали часом будились в моім серцю.” [4, 20]

Особливо хвилювала Лукіяновича доля дітей. Чисті й ніжні, сповнені добра душі їхні не могли сприймати таке складне життя. Жорстоко обходилася з ними доля. Тонке психологічне дослідження дитячої душі простежується у новелі “Ганина подорож”, присвяченій Соломії Крушельницькій. Через увесь твір проходить чітка сюжетна лінія, події розвиваються напружено, динамічно.

Лукіянович будує свою новелу на одній гострій драматичній події, що особливо чітко виявляє характер людини, її складне внутрішнє життя.

У центрі твору знаходиться образ маленької дівчинки Ганусі. Використовуючи різні види художніх деталей (портретну, внутрішнього стану персонажа), автор вводить читача у внутрішній дитячий світ героїні: “... дівчинка зажмурювала очка і затихала, аби вова думала, що она спить. Але з головоньки її не сходила гадка про вову” [4, 23].

Наратор дуже тонко описує душевні переживання затурканой

бідної дівчинки з села, застрашеної пекельними карами й чортами. "Ганя подужала, минали дні і тижні, а з ними она росла, але не переставала бути боязливою. Як буря шаліла, она лізла в найдавший закуток на запічку і все підчас шувіри покидала забаву, була сумна, якже коли почула, що когут піє — она плакала з страху" [4, 25].

Оповідач зумів розкрити не тільки внутрішній психологічний стан дитини, але й образно показав його відбиток на зовнішності героїні: "Згодом она вихопилась в гору і росла струнка, такий ріст стрункий, мабуть, подарить ся ейі, як мамуни, але личко ейі все було дуже біле, дуже бліденьке, як хустка, з-під очей не вступали ся сині ребеньки, а говорити приходило ся ейі дуже тяжко" [4, 25].

Внаслідок цього розповідь про долю персонажа досягає великої виразності. Співчутливе ставлення наратора до героїні пронизує всю тканину твору. Це спостерігається навіть з портретних рис Ганусі.

Структура твору являє собою своєрідно змонтований ряд кадрів. Така композиція сприяє створенню глибокого трагічного образу, який піднімається до символу нужденного життя бідноти, змушеної страждати змалечку і до самої смерті.

Страх ні на хвилину не покидав Ганусю, це призводить до того, що дівчинка закінчує життя на рейках під колесами поїзда, і навіть в останні секунди життя "незаплющені очі сині проявляли ляк, той ляк взяв верх над болестями передсмертними". [4, 30]

У новелі Денис Лукіянович намагався викрити ганебність того антигуманного світу, де так погано і незатишно живеться дитині. Тут автор перегукується із прекрасними знавцями дитячої психології Василем Стефаником та Іваном Франком.

До збірки "Новелі" входить цикл "З міського бруку", який складається із трьох новел — "Перша заповідь церковна", "Шлюсар завинив", "Сабашева вечеря". Головні герої цих творів — це українці і євреї. Автор описує нові пласти життя, які уособлені в образах ремісників, шинкарів, наймичок.

Конфлікти, покладені в основу новел, слугували засобом розпізнання й осмислення суспільних реалій сучасної митцеві дійсності, способом художньо-естетичного зображення її складності. При всій художній нерівнозначності творів, не можна не бачити історично характерних виявів духовної атмосфери того часу, пошуків позитивних цінностей, спрямованих на змалювання життя перш за все простого люду. Д. Лукіянович шукав у народі не тільки втілення доброти, чесності, не тільки бачив у ньому охоронця одвічних моральних основ, етичних традицій. Художник

слова спостерігав також і темноту, забитість, жорстокість, грубість, пияцтво, забобонність, тобто всі хворобливі виразки, які породжувались антилюдяними умовами життя. Письменник звертається до буденних випадків, простих ситуацій, ставлячи у центрі оповіді якусь пригоду чи епізод.

У творі “Перша заповідь церковна” перед читачем постає образ бідного скляра Йося, хоч родичі його були багаті, але брати, позичивши у нього гроші, не повернули йому. Він змушений був закинути торгівлю. Автор застосовує акторіальний тип нарації: розповідь веде пані Мошкова. Вона й розкриває характер героя. “... добрий чоловічисько дав із собою всьо зробити, мусів хопитись мізерного ремесла” [4, 39]. Нужда та злидні примушують чоловіка йти в неділю на роботу, щоб заробити на хліб та молоко дитині. Дорога була неблизька... Його перепинила пані Мошкова, в якій сїм'я позичила мішок картоплі і попросила вставити два вікна, Йось не відмовився. Наратор за допомогою виразних художніх засобів підкреслює неабияку працьовитість і знання своєї справи склярем. “А сухі, довгі пальці шкляра бігали, як на пружинах; обі шибки на всіх штирех берегах були вже обложені кітом, Йось обривняв его ще короткою, грончастою лісочкою, потягнув платком замачаним в покості — робота готова”. [4, 39]

Закінчивши цю роботу, чоловік швидко пішов дорогою до іншої. Тут він без перепочинку взявся до своєї справи та в цей час надійшов поліцай. Побачивши як Йось працює в неділю, штовхнув його жердиною, при цьому назвавши безбожником. Бідний чоловік падає додолу. “Йось зойкнув, стратив рівновагу, хотів ратуватись, хопив обома руками паку зо шклом — его вже не було на руштовиню!” [4, 41]

Оповідач вкладає в уста молодого єзуїта слова про те, що це, бач, кара Божа, бо працював у неділю і цим не виконував першої заповіді церковної.

Краса природи, її гармонія протистоять злиденному життю народу. Сонячний життєрадісний пейзаж підсилює відчуття трагедії. “З муру схилилися довгі, зеленіючі віти плакучої верби, а веселі пташки скакали по них та цвїрінькали, радувались життем...” [4, 43].

У новелі наратор звертає увагу на моральній ницості й антигуманності представників влади, не вдаючись до “глибокої психології” (О.Маковей), обмежуючись в основному зовнішньою характеристикою зображуваних подій, зокрема акцентує увагу на тому, що самі люди творять лихо, прикриваючись іменем Бога.

Не менш викривальною є новела “Шлюсар завинив...”. Із

сторінок цього твору постає вічна проблема батьків та дітей, яка зображена на прикладі родини радника Трохима, син якого легковажний, розбещений і у всьому надіється на свого батька та матір. Коли батько не потурає всім вчинкам Мар'яна, то мати в усьому догоджає. "Боже! То ти будеш нам дорікати? Та я ж тобі сего ніколи не прощу, що ти нашу дитину на сором виставив. Обіцяв ти мені їхати до Львова, при его іспиті бути, а між тим, як я до сестри відїхала, то ти навіть не рушився з дому." [4, 53]

Паралельно до опису добробуту і веселого життя багатіїв змальовуються злидні нижчих верств населення, представниками яких є служниця Магда, її коханий Чарнек та його товариші, що вдень і вночі шукають розраду в шинку. "Всі "без кута, без хати", всі безпритульні з цілого великого Станіславова, всякої нації і віри зійшлися ту до одної хати, бо загнала їх одна і та сама причина, всесильна госпожа — нужда, плід нашого суспільного ладу-неладу" [4, 60].

Через усю новелу проходить образ Магди, яка працювала в домі Трохима. Коли вона скаржилася пані Льорі, що їх син чіпляється до неї, то господиня звинуватила її у наговорах на Маріяна і вигнала з дому, не віддавши дівчині її власних речей. Товариші Магди та Чарнека все ж таки відомстили паничеві за його вчинок. "Ей, Льоречко, ще ніхто не вмер від того, що му вилатали боки" [4, 68]. Саме в цьому епізоді новели знаходимо пробудження свідомості бідняка і бажання захистити свою гідність. Пані цього забути не може, вона всі старання прикладає для того, щоб наказати кривдників синопка, не задумуючись над тим, що саме її "виховання" стало причиною розгнузданої поведінки Маріяна. Конфлікт новели розв'язується тим, що поліція закриває шинок, куди приходили бідняки, а в результаті терпить його власник.

Письменник цим твором ще раз підтвердив ідею життєвого "неладу", який є осередком усіх людських бід.

Завершується збірка новелою "Сабашева вечеря", яка присвячена Іванові Франку.

Центральним образом твору є молодий поліцай, названий оповідачем у новелі № 43. "Ціле велике передмістя з всіми жителями і сукровищами віддане було его опіці: вістрю его тупої багнечайки і поліцейській свиставочці, що висіла в него невинно на червоному мотузочку" [4, 75]. Щойно ставши до служби, він хоче прислужитись начальству. Почувши біля шинку гамір і брязкіт скла, охоронець порядку не спішить, а коли хильнув горілки, тоді появилася у нього сміливість до порушників, яких там уже не було. Думка про те, що може чимось похизуватись перед комісаром

не покидала поліцая. "... а як зігрітий сивухою найшовся на плятформі, був вже рішений, як розв'язати нелегку справу" [4, 79]. Поліцай №43 зібрав ще кількох товаришів і пішов на пошуки "злочинців". Потрапивши до старої хатини, де зібрались бідняки на "сабашеву вечерю", він безцеремонно називає всіх злодіями і забирає в часток.

Образ поліцая сприймається як уособлення бездуховності, аморальності, підлабузництва; він вкрай примітивний у своїх вчинках. Щоб якнайбільше акцентувати увагу на таких рисах персонажа, письменник добирає і відповідну лексику: "дурень я... боявся інспекції" [4, 77], "...зігрітий сивухою..." [4, 79], "якже мило було поліцаєви пімститися..." [4, 81], "...поліцаєви, що їй вів, подобалося їй поштуркувати..." [4, 82].

Для того, щоб показати умови життя бідних євреїв, автор вдається до описів їхнього житла та побуту. "Як ту пусто! Підлога давно зігнила, лиш останки їй держаться, через шпари в вікні залітав сніг і уложився в скісні копиці, а по стінах миготять проти світла діамантики леду" [4, 80]. Саме такі непривітні місця пригортали бідних людей, які "мріяли про теплий кут і заробіток" і яких "страхала голодна смерть" [4,80].

У цій новелі знову ж таки окреслюється образ тодішнього суспільства з усіма його негараздами.

Прагнення змалювати дійсність у всій її повноті, змоделювати гірку реальність людських буднів визначило тематику його збірки. Увага до образу людей і їх вчинків, розмов і думок, до середовища, в якому вони живуть, здатність об'єднати окремі події у певне ціле в межах розповідного сюжету визначило наративну стратегію - аукторіальний тип розповіді.

У новелах Д.Лукіяновича посилюється роль саме такого оповідача, який покликаний художньо узагальнити змальовані епізоди життя, не прикрашаючи суспільно-економічних вад існуючого ладу.

Новели Лукіяновича мають характерні жанрові прикмети: гострий конфлікт, події розвиваються напружено, змальовуються незвичайні події, дія триває недовго, наявність двох-трьох основних персонажів, але зберігаються жанрові прикмети оповідання: розповідний детальний спосіб викладу художнього матеріалу, дбайлива передача настроєвої атмосфери.

Отже, художньо моделюючи тогочасну дійсність, митець не обмежується тільки роллю реєстратора фактів, а прагне збагнути справжню сутність подій, дати їм оцінку. Новелістичні образи

індивідуалізуються і, водночас, узагальнюються. Спосіб узагальнення знаходить свій вияв у доборі тих характерів і ситуацій, які виразно відображають добу, передусім певних груп населення щодо професій (ремісники, шинкарі, наймички) та національностей (українців, євреїв). Образи героїв новел набувають типовості, допомагають побачити характерні ознаки зображуваних часів.

Література:

1. Денисюк І. Письменник з кагорги каменярів // Лукіянович Д. Повісті. – Львів. – 1990. - С.5.
2. Денисюк І.О. Українська новелістика кінця ХІХ – початку ХХ століття – К.: Наукова думка, 1989. – С.9
3. Ільницький М. Акорди української поезії // Акорди. – К.: Наука, 1992. - С.4
4. Лукіянович Д. Повелі. – Львів. – 1895. С.4-87
5. Салига Т. І зорі на небі вмивались сльозами // Стрілецька Голгофа. Спроба антології. – Львів: Світ, 1992. – С.8.
6. Франко І. План викладів історії літератури руської (Спеціальні курси) / Франко І. Твори: В 50 т. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 41. – С.37.

Віра БУКАЧИК (Тернопіль)

АУКТОРІАЛЬНИЙ ДИСКУРС ПОВІСТІ Б.ЛЕПКОГО “ВАДИМ”

Історичних творів Б.Лепкий написав чимало, художній рівень яких можна оцінювати по-різному. Загалом творчість письменника цікава як вияв самобутньої візії світу. В цій картині світу на першому плані не подія, а людина, її характер, і це зумовлює динамізм її напруження його повістей. Саме такий аспект закладено у жанрову матрицю повісті “Вадим”. де змодельовано події й характери часів